

saját értelmezés, alkotói folyamat kérdése. Jóllehet sokkal kötöttebb, a keretekhez jobban alkalmazkodó tevékenységről van szó ebben az esetben, mégis a korabeli sejtelmes, közties létben (erős cenzúra, publikációk hiánya) akár szabadságként is értelmezhető, az idegen nyelvű irodalom így mintegy szabadságot adna a *saját irodalomnak*. A brüsszeli és az amerikai napló lapjait olvasva az új (külföldi) utak nem kizárólag az idegenség tapasztalataként jelennek meg, sokkal inkább lehetőségként. A különböző élethelyzetek, környezet mégis ugyanazt a napjairól beszámoló író személyt tükrözik. Rövid mondatok, terjengőségtől mentes közlések, ennek ellenére tömörségükben részletesek, akárcsak lírája. Könnyen az az illúziója támadhat a befogadónak, mintha ő is azt látná, érezné, amit a sorok írója. A még teljesebb valóságélményhez az alaposan gondozott szöveg lábjegyzetei segítenek hozzá. (Nem kevésbé fontos, hogy a korábban közölt naplók szövegeinek félreolvasása is korrigálva van e kötetben.) A nevek, helyszínek, kiemelt látványosságok magya-

rázata, a néhol homályos utalások feloldása az olvasó tényleges utazásérzetét eredményezik.

Lakatos István kapcsán hangsúlyosabb teret kap az alkotás folyamata. Munkanaplója sokat elárul arról, hogyan születik a konkrétumból egy leisztult alkotás. Továbbá használható módszerként is szolgálhat játékos taktikája: a szótagszám, ritmika, rím szerint gyűjtött szavak nagymértékben megkönnyíthették a kötött formában való írást.

A kötet nem mellékel egyértelmű receptet, hogy miben kellene látni az Újhold körében a *szépséget és csodát*, ez a feladat az olvasóra marad, viszont tartalma egészével bemutatja a lehetséges választásokat. Lesznek, akik a naplókban, lesznek, akik a fényképekben, kéziratokban találják meg az esztétikumot. Olyanok is, akik számára a szövegek értelmezése módosítja a befogadói magatartást, vagy a magánélet ismerete közelebb hozza az alkotót. A közös pont minden esetben ugyanaz: a kötet elkezd együtt élni az olvasóval, rámutatván, hogy alkotó és olvasó, szerző és értelmező között milyen kicsi is lehet a távolság.

STURM LÁSZLÓ

Kemsei István:

A szederinda szeme. Dunakönyv

Orpheusz, Budapest, 2016

Több verse, valamint a – mostani kötetbe beépített – *Róka a fűzfán* című esszéje hozta már korábban is az olvasó tudomására: Kemsei István lehetőleg a Dunán evezve, a Duna mellett táborozva tölti tavasztól ősziig a szabad idejét. Az öregség már néhány éve megfosztotta a Dunán járás szabadságától, de kisajtolta belőle a jó negyven év tapasztalataira épülő *Dunakönyvet*.

Mit várna az ember? Anekdotákat egykori táborozásokról, társakról, mulatságos vagy meghökkenítő történeteket, éles szemű megfigyelését a természetnek. Mindebből csak az utóbbit kapja, az anekdotázástól, de még az egykori társak néven nevezésétől is föltűnően tartózkodik a szerző. Leírja a Dunát a Szentendrei-szigetig fölfelé evezve, „a szemrevételezés sebességével”. Fejezetet szentel az egykori csónakházaknak, a táborozás fortélyainak, vesződéses szépségeinek, a faluba járás során kiismert szigeti falvaknak. A szép számmal

megírt egyedi élmények a jellemző élethelyzeteket sűrítik magukba, szimbolikus erővel. Minderről olyan fölszabadító alapossággal képes írni, ami csak a zsigerivé vált tudás sajátja. A természetben éppúgy kiismeri magát, mint a falu és a Római-part szokásrendszerében vagy a táj földrajzában, történelmében.

Süt a könyvből a szakértelem szabadsága. Egy életformáé, amely a hetvenes években bomlásnak indult, mára csak nyomokban él. A könyv ennek az életformának, a vadevezés és táborozás hőskorának állít emléket: „a vízi táborozás hőskorának – amiről már tudjuk, hogy rövid ideig, talán negyvenötven évig tartott, kettészakítva egy nagy háborúval”. Visszatérő szólama a könyvnek a „hová tűnt” antikvitásig nyúló, Villontól is hallott sóhaja: „Hová tűnt a »kilbótok« népe? Kihalt, mint az ősi generációk. Utódok nélkül, jelet és emlékezőket is alig hagyva maga után. Hová tűnt a rengeteg hajó”; „Azoknak

a régi, boldogságban úszó időknek mindörökre vége. Ahogyan vége van a Vadkacsának, a Vöcsöknek, a Sportnak, a Kócsagnak, a Bíbicnek. A csónakházaknak.” Pedig a vízi élet megadta mindazt, ami ma éppúgy, sőt talán még jobban hiányzik a mindennapokból: „Egy eltűnt életérzés, önként feladott életforma, a »felgyorsult világ« egyre bűzősebb mocsarában elsüllyedt természetszeretet, életvidámság, jövőt látó optimizmus.”

Na de miért tűnt el, ha ennyire kell? – kérdezhetnénk rímes prózában. Mert a hetvenes években elfogyott, elfáradt, elkényelmesedett a régi nemzedék, a vidám társaságok magányos utóvédekké fogtakoztak: „Lehet [...] egyedül is közlekedni, mint ahogyan sokan tették ezt és teszik majd a későbbi időkben is, amikor már végleg elfogy a rendszeres dunai, lump hétvégi társaság, és az éppen divatnak induló, a gulyáskommunizmus vagyonosodási lehetőségeit illusztráló hétvégi telkeire vonul vissza viskót építeni.” A hatalom is észbe kap, és feltűnnek a parton a barátságosan érdeklődő idegenek. Az új nemzedékeket pedig már más szellők fújják a Dunára: többnyire felületesek, kapkodók, kényelmesek. Nem tudnak szabadulni „neurotikus cselekvéskényszerüktől”, a városi élet „túlmotorizált” kényelmességétől, „izgágaságától” és „magába zártságától”. Nem veszik észre, hogy evezéskor, táborozáskor „más az idő természete”: „A legfontosabb: nem kell sietni”; „azért van a tábor, hogy mindenre legyen idő. És ha nem nézi az ember állandóan az óráját, akkor van.”

Nem javított a helyzeten a „rendszerváltoztatás nevű összezavarodottság” sem, sőt inkább növelte az új táborokat és járműveket kísérő szemétkupacokat, zajt, önmutogató-önigazolóluxust. A tüneteket sokoldalúan veszi számba a szerző, az igazi okok kikövetkeztetését többnyire az olvasóra hagyja. Talán a sugallatait követjük, ha úgy okoskodunk: a gulyáskommunizmus, majd a rendszerváltást követő idők jellemző képviselője túlságosan beleragadt a maga (illetve a gépei) által létrehozott környezetbe és társadalmi struktúrába. Pedig ez szorongáskeltően ideiglenes, lélektelen, baljós világ: „a civilizált környezetet építő ember mintha bűvészinasként ügyködne a saját, ezernyi veritékkel maga teremtette világában”. (Tudjuk: a bűvészinás mesterét kilesve képes az erők elszabadítására, azokat a helyükre visszaparancsolni azonban már nem tudja.) A modern világ nagy ajándéka, a kényelem is mérgezettnek bizo-

nyul. Puhány, felületes lényé torzít, aki képtelen az alkotáshoz vagy a nehézségek elviseléséhez, végső soron a túléléshez szükséges összeszedettségre. Ezzel szemben „a hóskorban a táborozás egész embert kívánt”. Aki az adott helyzetekre mindig csak önnön töredékeivel reagál, az előbb-utóbb egyszerre veszti el önmagát és a valóságot. Rögöszmék, káprázatok közé kerül, kapkod és vagdalokozik. A törmelékembernek némi önigazolást nyújt, ha maga körül is minél több hulladékot lát; a valóság meghitt hangjai elnémultak számára, hát a zajba menekül.

Aki azonban megdolgozott önmaga egész emberségéért, és megtapasztalta a valóság mélységeit, annak van mit szembeállítani a szép idők múlásával és a modern idők zavarodott silányságával. Kemsei könyvének ebben van a legfőbb értéke. Nemcsak pontos tünetleírást ad, hanem felmutatja az épséget. Az olvasó tüdejét szinte átjárja az iszapszagúan is szabad dunai levegő, és a szívét a vágy: elindulni és tartózkodni a természetben. Gyógyító könyv. Visszavezet a valósághoz, az „anyaföldhöz”. („Az anyaföldnek gyógyító ereje van.”) De visszavezet a többi alapelemhez is, a tábor, illetve a csónak fölöttéig érő levegőhöz, a vízhez és a tűzhöz. („A Táborozó táborának középpontjában tehát szükség szerint a TŰZTÉR áll.”) És visszavezet a növényekhez és az állatokhoz.

Ilyen egyszerű lenne a megoldás, a valóság. Az egyszerűség pedig ilyen végtelen és titokzatos. A természetismeret, az elemekkel való együttélés megtanít a végességünket meghaladó erők jelenlétére, amelyek némileg szelídhethetők, de nem birto-

kolthatók. Ráébredünk, hogy nem a teljes megtervezettség, szabályozhatóság (illúziója) teszi az otthon meghittségét, hanem a titokhoz való hozzászokás, a titokba vetett bizalom: „A titkot úgy szokja meg az ember, hogy mindvégig tudja, nem járhat a végére. De fölösleges is lenne. A folytonosan maceráló, elmélkedésből kikököntözött újdonság viszont megszokhatatlan, mert nincs benne semmi otthonos.” Az ember otthona, mondhatjuk ezután, a titok. A titok otthona pedig a végtelen.

Például a Duna: „A csavargás, a folyás, a mindig távoli kanyarba veszés férfias – hogy azt ne mondjam: fallikusan életteli – látványa viszont megajándékoz a végtelenség, szabadság és a derűs bizonytalanság érzetével.” (A férfiaságot az erőpróbához, a bográcsban főzéshez, a végtelenhez, a folyóhoz, a nőiséget a „kis háztartásuk falai közé” zárkózó álló-

vizekhez társító ellentétállítás a nőiség és férfiség újraértelmezéséhez – visszaállításához – ad támpontokat, vagy csak a feministákat neveti?) Fölvilán, úgy tűnik, a történelemben is megvan, bár viszsza-szaszorulóban, az erőt adó, rendezett végtelen. És ez nem más, mint a hagyomány: „Az öregek mindig is maguk voltak az állandóság folytatói. [...] Amiből pedig a lelkükben élnek, az a régi öregek emlékezete a mai öregekben.”

A titokkal szemben az alázat, a tapintat a megfelelő magatartás. Tapintat a másik emberrel, a másik élőlényel, de még a tárgyakkal szemben is. A csónakok aprólékos tavaszi fölüjútása szintén tapintatot követelt, a tárgy személyisége előtti alázatot: „Ha készen volt, száraz ronggyal eltávolította a keletkezett pormennyiséget, s csak azután következhetett a lakkozás, vékonyan, tapintatosan, hogy mutatósan csillogó is legyen, nem csupán a rendeltetésének megfelelő.” Kemseinél a tárgyakkal is van személyiségük, gyakran nevük: a funkciójukon, pusztán hasznosságukon túlmutató titkuk, lényegük. Szépségük.

A valóságérzékelés Kemseinél talán nem is más, mint a környező jelenségek személyiségként való érzékelése. Mi különbözteti meg a személyiséget a személytelen tömeglettől? A tömeglet sokszor riktívóvá erőltetett sokszínűsége csak látszólagos, mögötte ott van a struktúra csüggesztő egyhangúsága, kilátástalansága. A személyiség különlegessége, egyedisége mögött viszont valamiféle egyetemeség, a titokzatosan erőt adó végtelen, az „ősáramlás” sejlik föl (ó, bár tudnánk mindig hinni benne!).

Minden személyiség az egyetemesből táplálkozik, egyedisége az egyetemes elsajátításának szükségszerű különbségein alapul. Az évszakoknak is megvan a személyiségük („Sosem volt két egyforma nyár”), a településeknek is (volt?): „Újra eltűnik a világból egy lélek, egy magyar falu semmihez sem hasonlítható lelke...” A hagyományos életmód múltával (akár a vízen, akár a faluban) a jellegtelen tör uralomra. Jellemző apróság: a falubeli hentes már nem maga készíti áruját, „a hentes árukészletéből – valószínűleg ráérő idő hiányában – egyszer s mindenkorra kimaradt a vidéki életformára jellemző egyediség, élvezetes kuriózumszerűség”. Valaha a végtelenbe vesző Dunával meghitt kapcsolatot ápolva Szentendre is otthonos hely volt: „Volt ilyen is. Amikor még a Duna a város szerves részeként folydogált. Kicsi volt az a város, keresztbe-hosszába rövid úton átjárható, emberléptékű.” Budapesttel azonban szinte egybeépülve „egy ilyen, nagyra nőtt település-

ben a Duna már nem a napi élet velejárója, hanem csupán várost határoló víz, idegenforgalmi látványosság része”.

A velünk szemben álló személyiségbe sűrűsödve megszólíthatóvá, meghallhatóvá lesz a világ. Titkát pedig a könyvben gyakran emlegetett és kiaknázott mítosz közelíti. A mítoszt a szakralitás gyökerezetheti a világba: „Bármely mitikus dolog attól válik szakralissá, ha szertartásait időről időre megismételjük. Mégpedig pontosan úgy, ahogyan kezdetben történtek.” Szakralis esemény volt a régi facsónakok rendszeres tavaszi tisztítása-csiszolása-festése, az első tavaszi vízre szállás és még annyi minden.

A személyiség, a sajátos életformák pusztulásával a nyelv is szegényedik: „Megszoktuk már, hogy bármilyen víznek, ott, ahol a szárazfölddel érintkezik, partja van. A »mart« szó jószerivel kiveszett korcsosodó, lényeglátó metaforikusságát pongyolaságában elhullató nyelvünkéből”; „csak az öregek és velük az ízes beszélgetés távozik ki évről évre lassú rendszerességgel a temetőbe”.

A kifogások esetlegesegek, nagyrészt egy újabb kiadásban könnyen javíthatóak. Az első pár mondat eszmefuttatása egy kicsit mesterkéltnek hat (de belefér, és még az is lehet, én nem értem helyesen). A 73. oldalon a második bekezdés végén álló mondat fölöslegesen ismétli meg az előtte valót. „A történelem tanúsága szerint egy »Első« semmiképpen nem lehet »Nagy«” – írja a királyokat illetően az *Epiológusban*. És Lajos? – kérdezem én. Végül a 193. oldalon arról ír, hogy az öregek már „úgysem élik meg”, ha eltűnik a falu sajátos lelke a világból (a végét korábban idéztem). „Úgysem érik meg” lenne a helyes. Mindössze ennyi.

A dicséretetek elragadtatása és a kifogások jelentéktelensége mutatja: főmű született. Az életmű koronája *A szederinda szeme*, amely azonban nem iktatja ki az eddigieket, hanem épp új fénybe állítja a szerző (válogatott) verseit és esszéit. És egyáltalán nem zárja ki, hogy újabb korona készüljön. Jöhetnek most már akár az anekdoták is. Amelyek kezdetként könnyen alaptalan nosztalgizálásba sülllyedhetnek volna, világukat veszítve érthetetlen törmelékké omlottak volna: „eltűnt, elnéptelenedett a múlt [...] Az embernek nincs mihez kötnie az élményeit, végképp elhomályosult a megbízhatónak mondott idő. Az, amit múltnak nevezünk, ezentúl merő önáltatás, zagyva, hiteltelen, kótyagos állapotban, kásás hangon előadott történetmesélés.” *A Dunakönyvvel* azonban megvan az alap, megvan a múlt. Jöhetne valamiféle jutalomjáték akár, a folytatás. Persze ez csak egy ötlet.